

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-4>

УДК 368:914

Західна О.Р., Шеремета Л.М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ ПОТОЧНОГО СТАНУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто трирівневу структуру пенсійної системи в Україні. Визначено джерела доходів і видатків Пенсійного фонду України. Проаналізовано динаміку доходів ПФУ, що складається з власних коштів і коштів державного бюджету на фінансування пенсійних виплат. Розглянуто пенсійну реформу, в якій визначається вік виходу на пенсію та кількість необхідного страхового стажу. Проаналізовано динаміку чисельності пенсіонерів за розмірами пенсій, а також розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій, а саме: за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника, за вислугу років, довічне утримання суддів і соціальні пенсії. Визначено основні причини незадовільної виплати пенсій, а саме низька заробітня плата, демографічна причина (старіння населення) і не забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів завдяки існуючій солідарній системі. Визначено основні пріоритети, які мають сприяти вирішенню проблем функціонування української пенсійної системи. Також визначено основні цілі пенсійної реформи. Обґрунтовано основні заходи для покращення пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: Пенсійний фонд, пенсія, пенсійний вік, пенсійна система, пенсійне забезпечення, пенсійна реформа.

Zahidna Oksana, Sheremeta Lyubov

Ivan Franko National University of Lviv

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF PENSION SUPPORT IN UKRAINE

Summary. This article describes the modern pension system in Ukraine. The structure of the pension system in Ukraine, which consists of solidarity, mandatory accumulative and voluntary accumulative levels, is considered. The sources of income and expenses of the Pension Fund of Ukraine have been identified. The dynamics of revenues of the Pension Fund of Ukraine, which consists of own finances and the state budget for pension provision, is analyzed. Pension reform, retirement age and the number of required insurance years are considered. Analysis of the dynamics of the number of pensioners by pensions (up to 2000 UAH, from 2001 to 3000 UAH, from 3001 to 4000 UAH, from 4001 to 5000 UAH, from 5001 to 10000 UAH, over 10000 UAH), distribution of pensioners by types pensions, namely: age, disability, in case of loss of a breadwinner, years of service, lifelong maintenance of judges and social pensions. The main reasons for unsatisfactory payment of pensions have been identified, namely low wages, demographic reasons (aging population) and failure to ensure a decent standard of living for pensioners. The main priorities that should solve the problems of the Ukrainian pension system are identified, namely reducing unemployment by creating new jobs, raising salaries, punishing corruption and tax evasion. The main goals of the pension reform are also defined, such as raising the living standards of pensioners, ensuring the financial stability of the pension system, encouraging citizens to save for old age, and creating an effective pension system. The main measures to increase pensions in Ukraine are substantiated. Creating legal preconditions for the functioning of the institutions of supplementary, voluntary pension provision is an urgent requirement and a necessary condition for the existence of an effective and socially just system of relations in the field of social security. Citizens of Ukraine will invest in private pension funds only if they are confident that they are managing the money correctly and will receive it over time. Creating such a system is a joint responsibility of the pension authorities and the government.

Keywords: Pension fund, pension, retirement age, pension system, pension provision, pension reform.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення в Україні та в усьому світі є важливою частиною соціального забезпечення, оскільки пенсійні виплати підтримують людей, які не можуть бути самозабезпеченими через старість чи інші обставини, передбачені пенсійним законодавством. Обрана тема дослідження є актуальною, оскільки пенсії мають бути адаптовані до вимог сучасного суспільства з урахуванням різноманітних факторів, які можуть на нього впливати. Сучасна пенсійна система України потребує реформувань, оскільки не може надати гідного забезпечення своїм людям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються аналізу поточного стану пенсійного забезпечення в Україні досить широ-

ко висвітлюються в науковій літературі. Вагомий внесок в дослідження пенсійної системи України здійснили Бандурка О.М., Климаш Н.І., Кудряшов В.П. та інші. Чому молоді українці залишаються без пенсій дослідили Гаврилюк Х. та Кіптенко Т. Аналіз сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні досліджували Леваєва Л.Ю., Кучеренко М.А., Буряченко О.Є. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на велику кількість раніше проведених наукових досліджень, питання гідного пенсійного забезпечення лишається відкритим. Тобто, є необхідність подальшого дослідження аналізу поточного стану пенсійного забезпечення в Україні та визначен-

ня основних пріоритетів, які мають сприяти вирішенню проблем функціонування української пенсійної системи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поточного стану пенсійного забезпечення, знаходження проблемних питань у функціонуванні пенсійної системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пенсійна система України – це сукупність створених в Україні правових, економічних та організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії [1].

Під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. Пенсії розглядаються як один з шляхів (способів) матеріального забезпечення непрацездатних громадян за рахунок суспільних фондів споживання, при якому має враховуватись їх суспільно-корисна праця, встановлюватись єдність умов і норм пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих [2].

В Україні розрізняють такі види пенсійних виплат: пенсія за віком, пенсія за інвалідністю (у тому числі каліцтва), пенсія у зв'язку з втратою годувальника (призначаються відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»), довічна пенсія, довічна обумовлена пенсія, довічна пенсія подружжя, одноразова пенсійна виплата, додаткові пенсії, пенсії за вислугу років (призначаються відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення») [3].

Основними принципами, які об'єднують пенсійну систему в єдине ціле, є такі:

– єдина мета, оскільки діяльність пенсійної системи в цілому, і кожного напрямку окремо під-

порядковані єдиної меті – забезпеченню гідного рівня життя громадян пенсійного віку;

– єдина правова база – на всій території України діє єдина нормативно-правова база, яка регламентує права, обов'язки та відповідальність усіх суб'єктів пенсійної системи, порядок формування та використання фінансових ресурсів цієї системи, а також контроль за ефективним її функціонуванням;

– єдина структура органів регулювання та контролю у процесі функціонування цієї системи [12].

Структура пенсійної системи України складається з трьох рівнів (рис. 1).

Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Другий і третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять накопичувальне пенсійне забезпечення.

Сьогодні Пенсійний фонд України – один із найважливіших соціальних інститутів нашої держави. Пенсійний фонд України здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення, проводить збір, накопичення та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною, допомоги на поховання, інших соціальних виплат. На рисунку 2 бачимо джерела доходів і видатків Пенсійного фонду України. Проаналізувавши динаміку доходів ПФУ (рис. 3), спостерігаємо збільшення доходів як за рахунок власних коштів (на 3.1 млрд грн) порівняно з минулим 2021 роком, так і за рахунок коштів державного бюджету (на 0.8 млрд грн).

Пенсійна реформа в Україні, крім нових вимог до пенсійного віку і страхового стажу, призвела до комплексних змін в системі пенсійного

Рис. 1. Структура пенсійної системи України

Джерело: [4]

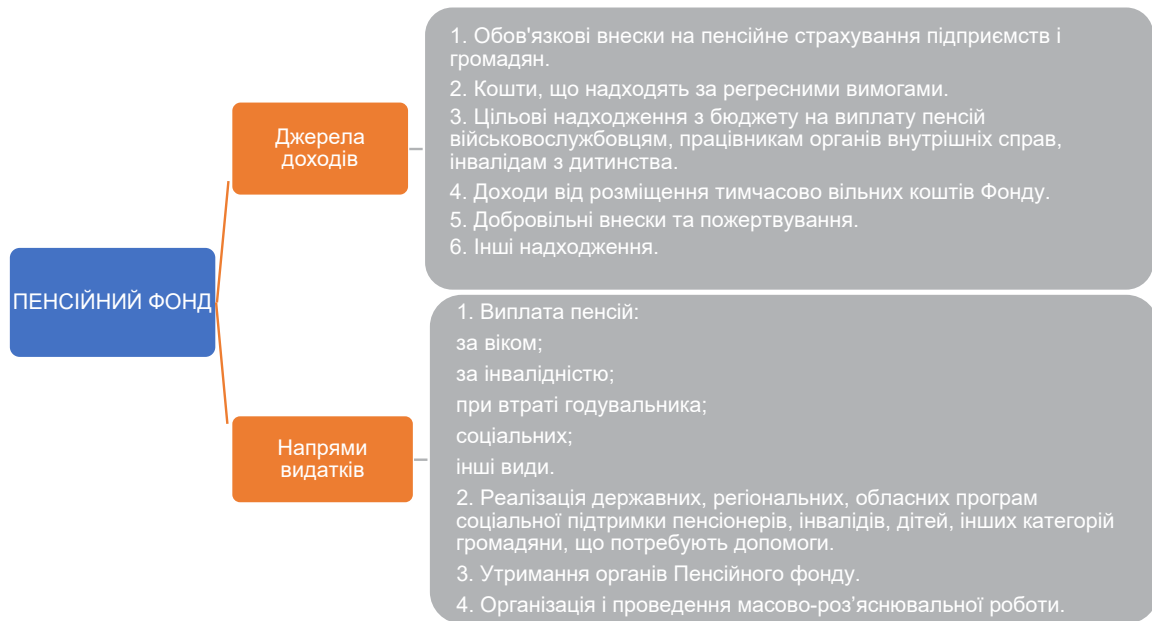

Рис. 2. Джерела доходів та видатків Пенсійного фонду України

Джерело: розроблено автором за даними [5]

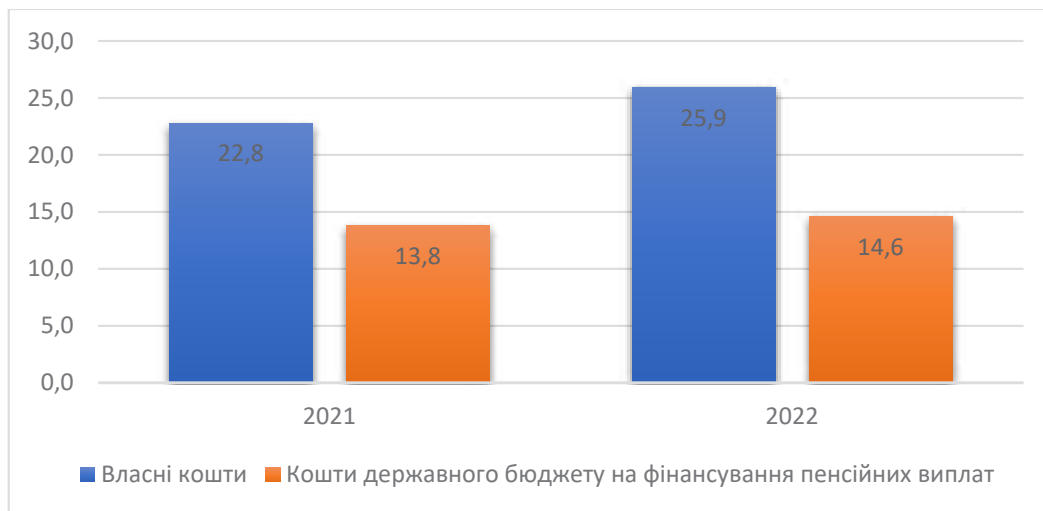

Рис. 3. Динаміка доходів ПФУ (млрд грн)

Джерело: [7]

забезпечення і процедурі нарахування та індексації пенсій. Закон України № 2148-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» передбачає поступову зміну пенсійної системи до 2027 року. По суті, через збільшення вимог до страхового стажу, українці щороку будуть виходити на пенсію за новими правилами (табл. 1) [6].

Офіційно пенсійний вік для чоловіків і жінок залишається на колишньому рівні – 60 років, однак вимогу до стажу збільшено. З 2020 року виходити на пенсію після досягнення пенсійного віку зможуть лише українці, які пропрацювали та внесли внески 27 і більше років. Кількість страхових стажів, необхідних для виходу на пенсію, з кожним роком збільшується (+ 12 місяців). Тож до 2028 року потрібно буде мати 35 років стажу. Хто не отримує, той отримує заслужений відпочи-

нок лише у 63 роки. Якщо особа віком до 65 років має менше 15 років страхового стажу, вона не зможе отримувати пенсію. Замість неї – соціальна допомога, розмір якої залежить від рівня доходів сім'ї пенсіонера. Можемо розглянути вік виходу на пенсію в деяких інших країнах в табл. 2. Як можемо спостерігати із табл. 2, в Україні практично нижчий пенсійний вік порівняно із країнами, які наведені в таблиці.

Станом на 1 квітня 2022 року середній розмір пенсій становить 4370,45 грн, а чисельність пенсіонерів становить 10.8 млн осіб [7]. Проаналізувавши динаміку чисельності пенсіонерів за розмірами пенсій (рис. 4), можна сказати, що все більше пенсіонерів отримують більшу пенсію, якщо порівнювати дані на перше квітня 2022 року з даними на 1 квітня 2021 року. До 2000 грн пенсії отримують 3.7% пенсіонерів, що значно менше ніж в попередньому році (-12.2%). Збільшився від-

Таблиця 1

Вік виходу на пенсію та кількість необхідного страхового стажу згідно стратегії до 2028 р.

Рік виходу на пенсію	Вік пенсіонера		
	60 років	63 роки	65 років
2018	25	15-25	15
2019	26	16-26	15-16
2020	27	17-27	15-17
2021	28	18-28	15-18
2022	29	19-29	15-19
2023	30	20-30	15-20
2024	31	21-31	25-21
2025	32	22-32	25-22
2026	33	23-33	25-23
2027	34	24-34	25-24
2028	35	25-35	15-25

Джерело: [6]

Таблиця 2

Офіційний вік виходу на пенсію в деяких країнах світу

Країни	Офіційний вік виходу на пенсію, встановлений у країні		Зміни, які передбачаються, примітки
	Чоловіки	Жінки	
Велика Британія	66	66	До 2028 року буде вироблено підвищення до 68 років до 2035 року, і до 69 років до 2048 році.
Данія	67	67	Пропозиція підвищити пенсійний вік до 68 років до 2030 року.
Німеччина	67	67	Починаючи з січня 2012 року, пенсійний вік збільшуватиметься з 65 до 67 років до 2029 року поетапно, тобто щорічно на один-два місяці.
Польща	67	60	Чоловіки виходитимуть на пенсію у 67 років вже з 2020 року, жінки – з 2040-го
США	65	65	
Україна	60	60	
Фінляндія	63	63	Пенсійний вік є гнучким – від 63 та до 68 років.
Чехія	62 р. 8 м.	57-61 р. 8 м.	Пенсійний вік залежить від кількості дітей.
Франція	60	60	
Ірландія	67	67	В 2028 році – 68.
Угорщина	65	65	Підвищено буде з 62 до 65 років для чоловіків з 2018 року, для жінок – з 2020.
Японія	63	63	

Джерело: [11]

соток пенсіонерів (на 1.6%), які отримують пенсію в розмірі від 2001 до 3000 грн. Також збільшився відсоток пенсіонерів які отримують пенсію в розмірі від 3001 до 4000 грн – на 1.3%, від 4001 до 5000 грн – на 1.8%, від 5001 до 10000 грн – на 5.1, і понад 10000 грн – 2.4%. Отже, бачимо позитивну тенденцію до збільшення кількості пенсіонерів в яких збільшується розмір пенсій.

Розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій, дає змогу сказати, що пенсію за віком отримує $\frac{3}{4}$ всіх пенсіонерів (74.25% або 8019000 осіб), по інвалідності пенсію отримують 13,78% (1488240 осіб). Найменшу питому вагу в загальній чисельності пенсіонерів становить довічне утримання суддів (0,03% або 3240 осіб) і соціальні пенсії (0,62% або 66960) (табл. 2 і рис. 5).

Не дивлячись на деякі позитивні тенденції (рис. 4) розмір пенсійних виплат знаходиться на низькому рівні. Загальний прожитковий мінімум на січень-червень 2022 року складає

2393 грн [8], а мінімальна пенсія на липень 2022 рік буде становити лише 2027 грн [9].

Зміни, які відбуваються у пенсійній системі, не можна назвати повноцінною реформою, тому розраховувати тільки на них ризиковано. Пенсійні і податкові правила не раз змінюватимуться, але держава мусить запропонувати інструменти накопичення і підвищувати довіру громадян до них [13].

Сьогодні трирівнева структура пенсійної системи не функціонує повністю, функціонують тільки перший і третій рівні. Тому бачимо таку невтішну ситуацію.

На даному етапі розвитку України питання пенсійного забезпечення є одним із найактуальніших. Це пов'язано з пенсійною кризою. Основними причинами незадовільної виплати пенсії є:

- 1) існуюча солідарна система не забезпечує гідний рівень життя пенсіонерів;
- 2) низька заробітна плата;

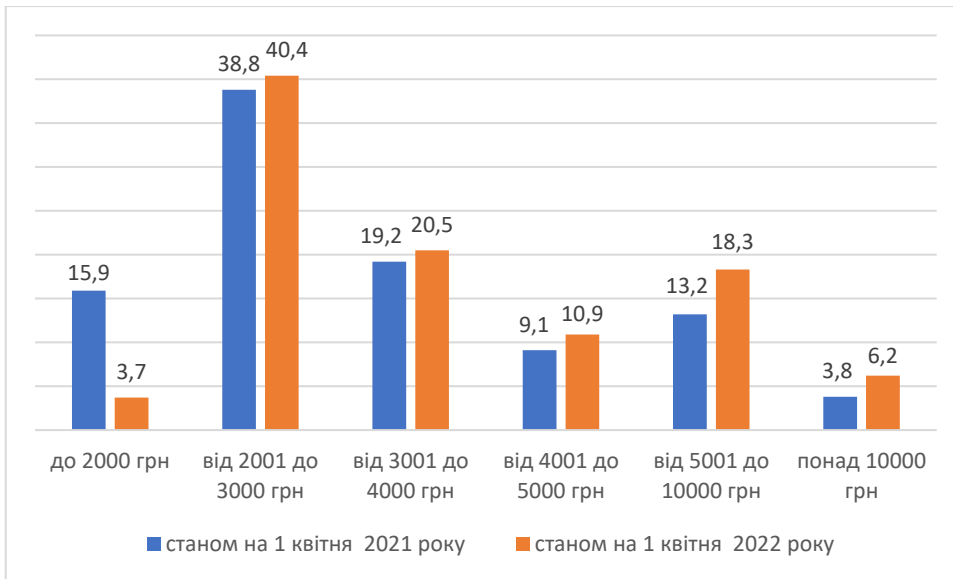

Рис. 4. Динаміка чисельності пенсіонерів за розмірами пенсій, %

Джерело: [7]

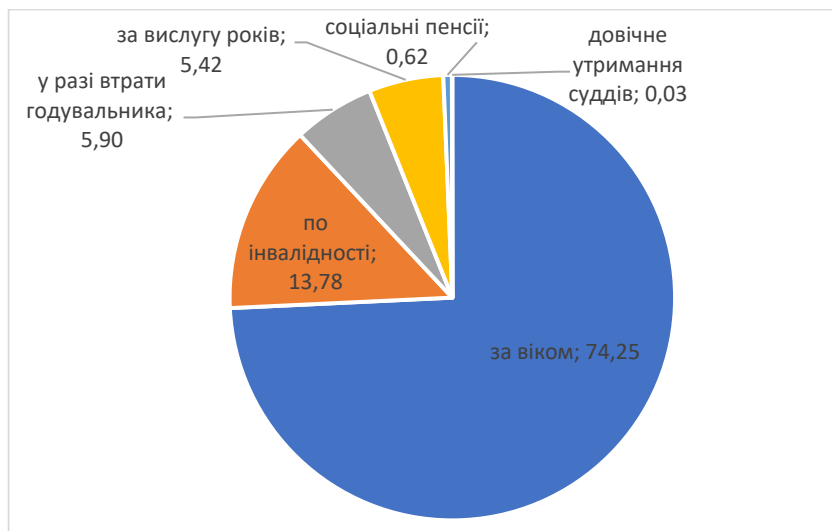

Рис. 5. Розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій станом на 1 січня 2022 року, %

Джерело: розроблено автором за даними ПФУ

3) демографічна причина – Україна має найвищий рівень старіння населення серед країн СНД.

Основні проблеми, які накопичувалися у пенсійній сфері, до теперішнього часу не вдалося розв’язати. Пенсії залишаються низькими і нараховуються несправедливо. Пенсійна система

фінансово незбалансована. Жителі країни не довіряють фінансовим програмам і реформам нашої влади. Населення не має стимулу ефективно перерозподіляти доходи протягом життя.

Серед основних пріоритетів, які мають сприяти вирішенню проблем функціонування укра-

Таблиця 2
Розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій станом на 1 січня 2022 року

	Питома вага в загальній чисельності	Чисельність пенсіонерів відповідно за видом призначених пенсій
за віком	74,25	8019000
по інвалідності	13,78	1488240
у разі втрати годувальника	5,9	637200
за вислугу років	5,42	585360
соціальні пенсії	0,62	66960
довічне утримання суддів	0,03	3240

Джерело: розроблено автором за даними ПФУ

їнської пенсійної системи, слід виділити такі моменти:

- зменшити безробіття шляхом створення нових робочих місць;
- підвищити заробітну плату;
- посилення покарань за корупцію та ухилення від сплати податків, що виведе економіку з тіні;
- виховання працездатного віку населення щодо запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, та роз'яснення визначень його переваг для кожного громадянина.

Для України основні цілі пенсійної реформи визначено наступним чином [10]:

- підвищити рівень життя пенсіонерів;
- встановити залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу;
- забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;
- заохотити громадян до заощадження коштів на старість;
- створити ефективнішу та більш дієву систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Для покращення пенсійного забезпечення в Україні доцільно:

- продовжувати вдосконалювати пенсійне законодавство, особливо щодо впровадження нагромаджувального рівня пенсійного страхування;
- необхідно зменшити кількість пільг, натомість створити пенсійні програми для працівників шкідливих професій. Необхідно стимулювати роботодавців покращити умови праці, щоб збільшити тривалість життя працівників;

– покращити механізм індексації пенсій, з метою запобігання бідності пенсіонерів

– скасувати мінімальні гарантовані пенсії, що стимулюватиме громадян відмовлятися від нелегальних зарплат;

– заборонити раптове збільшення обсягу пенсій у час передвиборчої кампанії.

Висновок. Існування трирівневої структури пенсійної системи в Україні не забезпечує справедливе пенсійне забезпечення пенсіонерам. Трирівнева структура пенсійної системи функціонує неповноцінно. Мінімальний розмір пенсії не відповідає навіть прожитковому мінімуму.

Єдиний шлях для України створити життєздатну у пенсійну систему – зробити всю систему повністю прозорою та чітко показати учасникам, як система захищає їхні інтереси. Безпека використання системи залежить від її кращого планування, а також правової бази, установ та інфраструктури, можливостей персоналу приватних фінансових установ та державних регуляторів.

Створення законодавчих передумов функціонування інститутів додаткового, добровільного пенсійного забезпечення є нагальною вимогою часу та необхідною умовою існування ефективної та соціально справедливої системи взаємовідносин у сфері соціального забезпечення. Громадяни України вкладатимуть гроші в недержавні пенсійні фонди лише в тому випадку, якщо вони впевнені, що зможуть правильно розпоряджатися своїми грошима і з часом їх отримують. Створення такої системи – спільна відповідальність органів пенсійного забезпечення та уряду.

Список літератури:

1. Бандурка О.М. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки та О.П. Гетманець; Ю.М. Жорнокуй, О.В. Кашкар'ова, Т.В. Колесник та інші. Харків : Екограф, 2015. 496 с.
2. Климаш Н.І. Бюджетна система : навч. посіб. / Н.І. Юшмаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко та ін. ; за заг. ред. Т.А. Говорухко. Львів, 2014. 296 с.
3. Пенсія: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 18.05.2022).
4. Пенсійна система: відкритий недержавний пенсійний фонд «Покрова» : веб-сайт. URL: http://pokrovanpf.com.ua/pension_system.html (дата звернення: 18.05.2022).
5. Кудряшов В.П. Курс фінансів : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 431 с.
6. Пенсійна реформа: підвищення пенсій в 2020 році: Юридичний портал України : веб-сайт. URL: <https://lawportal.com.ua/osuchasnennja-pensij-osnovni-momenti-pensijnoi-reformi-ukraina.html> (дата звернення: 19.05.2022).
7. Пенсійний фонд України : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/pfu.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2022).
8. Прожитковий мінімум. Головбух : веб-сайт. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/9151-projtkoviy-mnimum-u-2022-rots> (дата звернення: 19.05.2022).
9. Розмір пенсій в Україні. Слово і діло : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/11/stattja/suspilstvo/pensiyi-ukrayini-koly-koho-ta-skilky-zrostut-vyplaty-2022-rocz> (дата звернення: 19.05.2022).
10. Пенсійна реформа в Україні : веб-сайт. URL: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4&Itemid=135 (дата звернення: 19.05.2022).
11. Леваєва Л.Ю., Кучеренко М.А. Аналіз сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36(1). С. 215–229.
12. Буряченко О.С. Пенсійна система в Україні: історія становлення і теоретичні засади розвитку на сучасному етапі національного державотворення : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01. Київ, 2017. 252 с.
13. Гаврилюк Х., Кіптенко Т. Чому молоді українці залишаються без пенсії. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/25/633198/> (дата звернення: 23.05.2022).

References:

1. Bandurka O.M., Zhornokuj Y.M., Kashkarova O. V., Kolesnyk T.V. (2015) Finansove pravo [Financial law: a textbook] / red. O.M. Bandurky, O.P. Getmanecz. Kharkiv: Ekograf, 496 p.
2. Klymash N.I., Yushmash N.I., Bagaczka K.V., Demyanenko N.I. (2014) Byudzhetna systema [Budget system: a textbook] / red. T.A. Govorushko. Lviv, 296 p.
3. Pension: website [Pension]. Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/> (accessed 18 May 2022).
4. Pension system: Pension system: «Pokrova» open non-state pension fund: website [Pension system: Pokrova open non-state pension fund]. Available at: http://pokrovanpf.com.ua/pension_system.html (accessed 18 May 2022).
5. Kudryashov V.P. (2008) Kurs finansiv: posib. [Finance course: textbook]. Kyiv: Znannya, 431 p.

6. Pensiina reforma: pidvyshchennia pensii v 2020 rotsi: Yurydychnyi portal Ukrainy: veb-sait [Pension reform: increase of pensions in 2020: Legal portal of Ukraine: web-site]. Available at: <https://lawportal.com.ua/osuchasnennja-pensij-osnovni-momenti-pensijnoi-reformi-ukraina.html> (accessed 19 May 2022).
7. Pension Fund of Ukraine: website. Available at: <https://www.facebook.com/pfu.gov.ua> (accessed 19 May 2022).
8. Subsistence level: Chief Accountant: website. Available at: <https://www.golovbukh.ua/article/9151-projtkoviy-mnmum-u-2022-rots> (accessed 19 May 2022).
9. Rozmir pensii v Ukraini. Slovo i dilo: veb-sait [The amount of pensions in Ukraine: Word and deed: website]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/11/stattja/suspilstvo/pensiyi-ukrayini-koly-koho-ta-skilky-zrostut-vyplaty-2022-roczy> (accessed 19 May 2022).
10. Pension reform in Ukraine: website. Available at: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4&Itemid=135 (accessed 19 May 2022).
11. Levaieva L.Y., Kucherenko M.A. (2018) Analiz suchasnoho stanu systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Analysis of the current state of the pension system in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, vol. 36 no. 1, pp. 215–229.
12. Buriachenko O.Y. (2017) Pensiina systema v Ukraini: istoriia stanovlennia i teoretychni zasady rozvytku na suchasnomu etapi natsionalnoho derzhavotvorenna [Pension system in Ukraine: history of formation and theoretical principles of development at the present stage of national state-building]. Kyiv, 252 p.
13. Havryliuk Kh., Kiptenko T. (2018) Chomu molodi ukraintsi zalshatsia bez pensii [Why young Ukrainians will be left without a pension]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/25/633198/> (accessed 23 May 2022).